

УДК: 371.3

DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2017-6-4>**Філіп Черніцькі,**

доктор філософії в галузі права,
голова Фондації університетських порадень правних (юридичних клінік) Польщі,
вул. Шпитальна, 5/5, м. Варшава, Польща,

Андрій Олександрович Галай,

доктор юридичних наук, доцент,
член правління Асоціації юридичних клінік України,
професор кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права,

Сергій Костянтинівич Гречанюк,

доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права,
Тернопільський національний економічний університет,
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, Україна,

Сергій Олександрович Шатрава,

кандидат юридичних наук, доцент, професор,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
пр-т Л. Ландау, 27, м. Харків, Україна,

Євген Юрійович Соболев,

доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін та адміністративного права,
Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка,
вул. Шевченка, 1, м. Кіровоград, Україна

ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ЯКІСНОГО ПРОВЕДЕННЯ ЮРИДИЧНИМИ КЛІНІКАМИ ЗАНЯТЬ STREET LAW: УКРАЇНСЬКИЙ ТА ПОЛЬСЬКИЙ ДОСВІД

Актуальність теми обумовлена тим, що правопросвітницький компонент юридичної клінічної освіти як однієї з найефективніших форм підготовки фахівців-правників передбачає проведення занять Street law, що в свою чергу, потребує належного методологічного педагогічного, психологічного та правового забезпечення. Натомість сучасні педагогічна та юридична науки питанням занять Street law крізь призму функціонування юридичних клінік не приділяли належної уваги. По суті можемо констатувати відсутність комплексних наукових розробок у цій сфері, що обумовлює актуальність цієї роботи. Метою дослідження є формулювання педагогічних та організаційних засад проведення програм Street law юридичними клініками на основі узагальнення світових підходів та безпосередньо досвіду юридичних клінік України та Польщі. Для написання статті використані методи наукового пізнання: порівняльний, аналізу і синтезу, експерименту. У результаті дослідження сформовані основні принципи Street law як форми правопросвітньої діяльності юридичної клініки в Україні та Польщі.

Ключові слова: юридична клініка, заняття Street law, принципи Street law, інтерактивні методика викладання, навчальні матеріали, неформальна правова освіта, правопросвітня робота.

Постановка проблеми

Попередня наша стаття демонструвала важливість та актуальність інтерактивної правопросвіти школярів за оригінальною програмою Street law, розробленою як педагогічна система у США у 1970-х та нині поширеною у всьому світі [1]. У цій праці ми від питання «чому?» перейдемо до «як?» і охарактеризуємо, як організувати і проводити заняття типу street law, щоб вони були якісними. Наша стаття заснована на багаторічному досвіді організації проведення занять такої спрямованості спільнотами університетських юридичних клінік України та Польщі та міститиме приклади з їх практики.

Питання методики і організації проведення юридичними клініками занять типу street law є одночасно

поширеним і прихованим предметом наукового аналізу. З одного боку, концепція Street law поширена у загальноосвітньому масштабі. Вона відкрита для впровадження: за її тематикою оприлюднюються наукові та публіцистичні статті, видаються посібники та мануали, проводяться тренінги та конференції. Нами досліджені праці таких практиків Street law курсів: M. Ajs, A. Andrzejewski, L.P. Arbetman, E. O'Brien, A. Cody, M. Doane, P. Dziekanski, V. Forte, M. Hudzik, J. Gallagher, A. Gutnikov, R. Grimes, M. Jain, P. Joy, J. Zimmer, P. Maisel, Sh. Mahomed, D. McQuoid-Mason, E.T. McMahon, L. Moore, M.A. Noone, V. Pronkin, S. Rice, J. Tryniecka, E. Truksa, A. Wysocka та інших.

З іншого боку, Street law є програмою, що базується на викладанні права популярною, простою, ненауковою мовою. Тому названі та інші розробки мають і обернену сторону: їх аналітична, наукова складова здебільшого в друкованих працях або безпосередніх виступах ігнорується, залишається прихованою від читачів та слухачів, системного аналізу форм і методів у їх різноманітності за рідкими виключеннями не оприлюднено, що і зумовило наш інтерес до цієї теми.

Загальні проблеми, котрим присвячується стаття

Тривалий досвід роботи у тематиці Street law дозволив скласти розуміння педагогічних засад якісного проведення юридичними клініками таких занять. До них належать питання методичних засад та організації юридичними клініками правопросвітніх уроків такого типу.

Практичний, експериментальний компонент статті заснований на досвіді проведення занять street law юридичними клініками України та Польщі. Його покладено в основу зроблених узагальнень, а також буде висвітлено у вигляді прикладів, що наводяться у роботі.

Відповідно, **метою** цієї публікації є формулювання педагогічних та організаційних засад проведення програм Street law юридичними клініками на основі узагальнення світових підходів та безпосередньо досвіду юридичних клінік України та Польщі.

Методи дослідження

Стаття побудована на групі методів, що дозволяють розкрити поставлену мету. Методи аналізу і синтезу, системний метод дозволили дослідити принципи роботи команд юридичних клінік університетів щодо проведення занять street law, навести основні педагогічні ознаки такої діяльності. Порівняльний метод був застосований для визначення особливостей організації занять у різних країнах різними колективами.

Ця наукова праця заснована на тривалому експериментальному впровадженні практичного навчання праву підлітків, що здійснюється у роботі юридичних клінік. Таке навчання, організацією якого автори статті займаються у мережах юридичних клінік України та Польщі більше десяти років, дозволило нам окреслити умови експерименту:

- 1) проведення занять типу Street law юридичними клініками за різними організаційними підходами;
- 2) залучення до занять різних типів навчальних закладів формальної та неформальної освіти, практикування цих занять в абсолютній більшості як позакласного неформального навчання;
- 3) практикування авторських, неапробованих раніше технологій навчання, заснованих на ігрових інтерактивних методах, пристосованих до вікових особливостей аудиторії підліткового віку.

Виклад основного матеріалу дослідження

Поширеність правової просвіти в цілому та заняття типу street law зокрема у діяльності юридичних клінік можна відслідкувати лише емпіричним шляхом. Нами такий аналіз робиться протягом тривалого періоду шляхом проведення опитувань керівників, моніторингу юридичних клінік.

Обидві аналізовані країни – Україна та Польща – мають свої інструменти вивчення і узагальнення практики діяльності юридичних клінік. Дослідження показують, що правопросвітній компонент практикується цими мережами досить широко.

Українські заміри практики діяльності до 2013 року здійснювалися емпіричними дослідженнями, яких проведено близько десяти. Ключові показники щодо напрямку street law були отримані під час анкетного опитування щодо діяльності юридичних клінік України (2005 рік) [2, с. 162]. Було отримано й опрацьовано заповнені анкети від 25 керівників юридичних клінік, 130 студентів та 154 осіб, які зверталися за правовою допомогою до юридичних клінік України. З 2013 року подібну картину дозволяє впроваджувати Реєстр юридичних клінік України, який оновлюється щороку. Реєстр є відкритою інформацією, за якою можна знайти не лише картку-візитівку конкретної юридичної клініки, але і досліджувати клінічний рух України у часовому зрізі, порівнювати тенденції останніх років [3]. Дані станом на 2005 рік були нами вже оприлюднені [4, с. 261]. Згідно з ними, десять років тому напрям правової просвіти практикувало 20-30% з 25 юридичних клінік, тобто 7-8. Сьогоднішні дані Реєстру юридичних клінік станом на початок 2017 року демонструють великий прогрес у цьому напрямі: із 48 опитаних юридичних клінік лише 5 не ведуть правопросвітньої роботи. Тобто 90% юридичних клінік України сьогодні практикують street law.

Польська мережа юридичних клінік також визнає практичний ефект набуття студентами юридичних клінік навичок юриста під час підготовки та проведення ними занять street law. Правопросвітній компонент був започаткований у польських юридичних клініках з початку свого існування у середині 1990-х, та сьогодні його практикують тринадцять закладів, що складає понад 50% від загальної кількості [5, с. 1].

Ми вже зазначали, що осердям street law є інтерактивні методи викладання права, доступні пояснення, життєві приклади; студенти юридичних клінік в якості викладачів курсів для старшокласників [6, с. 2]. Така концепція дозволяє отримувати пізнавальні результати одночасно у старшокласників, яких навчають, та студентів, які навчають [7].

Правопросвітня діяльність недержавних інституцій за програмою «Практичне право» має бути заснована на ряді стандартів якісної організації. При проведенні занять практичного права потрібно чітко усвідомлювати, які алгоритми роботи юридичної клініки практичного права і елементи роботи потрібно виконувати на кожному етапі. Адже якість різно-

планової роботи, до якої залучені творчі групи, залежить від корпоративної єдності і координації зусиль усіх залучених виконавців.

Ці положення були викладені у Стандартах діяльності юридичних клінік України. Зокрема, у п.5.2.3. Стандартів зазначено, що основні вимоги до якісного проведення занять практичного права походять із напрямів організації юридичної клініки практичного права [8]. До них належать: формування продуманої навчальної програми для роботи; формування компетентної команди з числа учасників юридичної клініки; створення ефективного організаційного механізму розробки інтерактивних занять. Причому усі зазначені напрями, за винятком проведення занять, здійснюються переважно викладачами.

Також для майстерного рівня роботи з цього напрямку юридичної клініки доцільно передбачати реалізацію кількох факультативних механізмів: створення організаційної політики та координація роботи команди; психологічне забезпечення занять практичного права; інформування про роботу з цього напрямку; створення архіву реалізації проекту; оцінка якості цього напрямку діяльності; робота з партнерами.

Тому для якісної діяльності у цьому напрямку потрібно детально запланувати функціональні механізми кожного з названих векторів діяльності [9].

Виходячи з мети статті, наведемо своє бачення педагогічної складової механізму організації занять типу *street law*.

По-перше, важливим є формування продуманої навчальної програми *для роботи*. Навчальна програма є документом, який визначає за кожним навчальним предметом зміст і обсяг знань, умінь, навичок, які підлягають засвоєнню, а також зміст розділів і тем з розподілом їх за роками навчання [10].

За переліком заходів, які включаються до програми правової просвіти, їх можна поділити на вузькоспеціалізовані (включають один чи два види заходів, наприклад, тільки викладання інтерактивного заняття або проведення конференції) та комплексні (включають проведення великої кількості заходів, наприклад, викладання інтерактивного курсу, організація серії тренінгів, семінарів, проведення дослідження мотиваційної сфери школярів тощо).

Основними етапами послідовного формування навчальної програми для роботи юридичної клініки практичного права є:

- 1) визначення пріоритетів юридичної клініки, коло задіяних учасників для роботи за цією програмою, а також інтереси аудиторії, на яку спрямована програма;
- 2) складення тематичного плану і наповнення кожної теми;
- 3) планування рекомендованих методик та правових ситуацій у конкретних темах.

Для якісного проведення інтерактивного заняття у першу чергу необхідне всебічне вивчення аудиторії, для якої розробляється програма, зокрема її психо-

логічні, вікові та інші особливості. Важливим моментом є гнучкість при виборі тематики для проведення правопросвітніх занять. Більшість керівників шкіл особливо позитивно сприймають ситуацію, коли юридична клініка демонструє декілька програм, з яких вони самостійно обирають теми для майбутніх занять. Хоча є випадки, коли представники шкіл охоче погоджуються і на запропоновану тематику.

Так, одна з лідерських у напрямі *street law* юридичних клінік Польщі, що діє в Академії ім. Леона Козмінського, практикує попереднє анкетування шкільної аудиторії, для якої буде проведено заняття. Школярі відзначають питання, які їх цікавлять найбільше, і саме з цих занять юридична клініка готує свої методичні розробки [11, с. 6].

Подібний досвід вивчення очікувань аудиторії в Україні буває дещо інший. Адже українська мережа має декілька розроблених програм для проведення таких занять:

- 1) «Практичне право» [12];
- 2) «Практичне право: протидія насильству» [9];
- 3) «Практичне право: права пацієнтів» (інтерактивний курс медичного права) [12];
- 4) «Практичне право: на попередження ксенофобії» [14];
- 5) «Практичне право: на попередження насильства в сім'ї» [15].

Тому юридичні клініки України, як правило, пропонують на вибір готові курси чи їх окремі модулі і вже після вибору проводять ті чи інші заняття.

Особливий досвід мають представники Юридичної клініки «Pro bono» Національного університету «Острозька академія». Практику обрання для роботи саме всього блоку запланованої програми навчальної дисципліни вони вважають більш сталою з огляду на те, що по завершенню викладання в дітей будуть більш системні знання з тієї чи іншої галузі. Окрім того, такий підхід забезпечує кращу згадженість роботи для обох «сторін» уроку – учнів та консультантів. Не потрібно щоразу витрачати час на знайомство, можна експериментувати з цікавими домашніми завданнями, орієнтувати на майбутні теми.

Окрім цього, тематика заняття повинна мати практичне значення для тієї категорії осіб, якій пропонується; бути актуальною в контексті проблем суспільства; спрямовуватися на роз'яснення, формування знань, навичок, вмінь та правового світогляду; викладатися відповідними методами (щоб форма та методи викладання відповідали змісту та меті викладення теми).

У цьому випадку, наприклад, юридичною клінікою «Юстиніан» Національної академії внутрішніх справ при проведенні занять у різних класах шкіл матеріал уроку з одної і тієї ж теми приводився у відповідність до сприйняття різною аудиторією. Це могло бути скорочення окремих моментів, спрощення роз'яснень юридичних термінів чи наве-

дення більш простих прикладів з практики для кращого сприйняття аудиторією.

Особливу увагу слід звернути на формулювання назви теми: вона не повинна включати складних термінів та звучати теоретично, нецікаво. Мотивація учнів до занять з правової освіти починається вже з назви самої теми. Заняття, які проводить юридична клініка, це не звичайні шкільні уроки з «Основ правознавства», тому назви їх тем мають бути цікавими, практичними та простими. Наприклад, відразу відчуваються різниця між двома назвами: «Права людини і громадянина» та «Які права ти маєш?», «Право громадян на освіту» та «Освіта – це право чи обов'язок?».

При формуванні програм викладання практичного права можна орієнтуватися не лише на опубліковані в навчальних посібниках заняття з різної тематики, але й використовувати власні напрацювання, орієнтуючись на обрані навчальні дисципліни. Наприклад, зробити маленькі курси з декількох занять з конституційного права, з теорії держави і права, з європейських правових цінностей, екологічного права тощо.

Після визначення переліку тем, необхідно кожному з них розбити на питання, які б коротко, але водночас найбільш повно відображали її сутність; те, що планує викладач донести до учасників занять під час викладення студентами матеріалу теми. Одним з пунктів є розрахування тематичного плану за кількістю занять. Оптимальним варіантом є той, коли кожній темі відповідає одне заняття, але можна використати й інший.

Складання графіку-додатку до договору про співпрацю з навчальним закладом для реалізації програми практичного права також потребує врахування багатьох деталей.

Зокрема, за досвідом Юридичної клініки «Pro bono» Національного університету «Острозька академія», заздалегідь необхідно дізнатися графік навчання в школах, канікулярний період, сесійний період у вищому навчальному закладі, щоб прорахувати максимально можливі графіки проведення уроків [16, с. 31].

Також, з досвіду інших юридичних клінік України в бланках графіків практикуються відмітки відповідальних осіб школи, які засвідчують, що студенти-консультанти дійсно провели урок. Відповідно в юридичній клініці треба мати у наявності традиційний журнал рецензій про проведені заняття.

Такий документ як журнал рецензій вперше в Україні став практикуватися у 2005 році однією із лідерських юридичних клінік цього напрямку: юридичною клінікою Національної академії внутрішніх справ. Сьогодні положення про такий журнал включені до стандартів діяльності юридичних клінік України та проекту міністерського положення про юридичну клініку вищого навчального закладу [17].

Доцільним є і планування рекомендованих методик і правових ситуацій до окремих тем. Це допоможе творчо зорієнтувати виконавців, які й розроблятимуть заняття.

Хоч в Україні є чимало напрацювань для проведення занять практичного права недержавними інституціями, найбільш майстерні з них самі розробляють свої заняття або пристосовують до своїх потреб існуючі розробки. Адже розробка власних занять значно більше розвиває членів громадських інституцій, ніж проведення занять за готовими виданнями.

Методичний комплекс для заняття *street law* в Україні та Польщі загалом схожий. В Україні до нього належать план, сценарій заняття та роздаткові матеріали з мультимедійними додатками. У Польщі заняття налічують план, конспект, презентації [18, с. 13].

Щодо методик викладання, то під час проведення занять з правової освіти юридичними клініками використовується ряд інтерактивних методів.

Несистематизоване використання цих методів може призвести до одного з негативних наслідків: або до припинення роботи з інтерактивними методиками, або до невпинного моделювання нових, несистематизованого їх накопичення, неконтрольованості у використанні. І навпаки – створення чіткої системи полегшить розуміння інтерактивних методів у їх сукупності, дозволить уявити цілісну картину, краще зрозуміти їх призначення, місце та роль у правопросвітній роботі юридичної клініки. Наприклад, якщо стоїть завдання підготувати тему, яка містить в собі дискусійне питання, легше підібрати одну з семидесяти методик дискутування, ніж перебирати в пам'яті всі інші методи, яких значно більше.

Наведемо характеристики інтерактивних методів навчання підлітків:

1. Вони цікаві для учнів (більшість інтерактивних методів містять елементи гри, тому позитивно сприймаються аудиторією, за їхньою допомогою досить легко зацікавити).

2. Інтерактивні методи цікаві для студентів-викладачів правопросвітніх занять (викладання за допомогою інтерактивних методів – не тільки застосування на практиці різних елементів гри, це, перш за все, підключення до процесу викладання своїх творчих здібностей).

3. Інтерактивні методи прості у застосуванні (для їх застосування не потрібно якихось надто складних умов, а здебільшого достатньо звичайної аудиторії, дошки та маркера).

4. Інтерактивні методи спрямовані на формування практичних навичок та вмій (цей суттєвий фактор і визначив роль інтерактивних методик як основного засобу проведення правопросвітніх занять).

5. Інтерактивні методики при якісному застосуванні не втомлюють ані викладача, ані аудиторію (важливим є той фактор, що заняття з правової про-

світи проходять переважно у позакласний час, за рахунок факультативів, коли учні вже доволі втомлені після уроків).

Отже, характеризуючи систему методів викладання занять типу *street law*, відмітимо, що в Україні напрацьовано більше трьох десятків інтерактивних методів, які дають гарний навчальний ефект і з задоволенням сприймаються учнівською аудиторією. Вони, як правило, містять методи донесення інформації, її засвоєння, вироблення власних навичок розуміння і застосування права.

Польські юридичні клініки також дуже різноманітні у виборі методів викладання. Польська авторка Aleksandra Wysocka акцентує увагу на активній подачі навчального матеріалу, залучення аудиторії до обговорення, використання аудіовізуальних технологій [19, р. 33]. Відмітимо, що особливо майстерним у Польщі вважається не лише донесення інформації про права людини, але засвоєння навичок їх захисту. Зокрема, практикуються такі методи як ігрові суди [20, с. 18; 21, с. 25].

Висновки

Отже, як висновок із проведеного аналізу відмічаємо, що правопросвітні заняття за програмою *Street law* є важливою складовою діяльності юридичних клінік як в Україні та Польщі, так і у всьому світі. Їх якість засновується на інтерактивних методиках викладання, актуальній для аудиторії певного віку тематиці, формах залучення учнів до навчання, методичній обґрунтованості алгоритмів підготовки та розробки навчальних матеріалів.

У сукупності нами сформульовані такі основні принципи *Street law* як форми правопросвітньої діяльності юридичної клініки:

1. *Принцип практичної орієнтованості отриманих знань та наближеності матеріалу, що вивчається, до повсякденних потреб та інтересів тих, кому викладається практичне право.*

Досвід проведення правопросвітніх занять показує, що інтерес шкіл до такого роду співпраці у першу чергу базується на наявності у цих заняттях практичної складової, тобто необхідності розкриття теми заняття з наведенням прикладів, розглядом правових ситуацій, вирішенням задач чи кросвордів, проведенням ігрових судових засідань за активної участі школярів, а також, за можливості, запрошенням до участі у заняттях юристів-практиків та ін.

2. *Принцип популярності викладання правового матеріалу* полягає в тому, що будь-яка інформація, що подається, має бути доступною, зрозумілою, позбавленою складних термінів та понять.

Тут у нагоді стане комплекс розроблених програм практичного права адаптованих як до аудиторії занять, так і до «викладачів»- студентів юридичних клінік.

3. *Принцип інтерактивності* полягає у включенні аудиторії у конкретні елементи заняття в якості активних учасників.

Часто з'ясовується, що на початку співпраці аудиторія школярів не очікує від проведення занять власної активності, звикнувши до класичних уроків з поданням матеріалу у вигляді лекції, або, у кращому випадку, обговорення з вчителем. Тому активне залучення до роботи аудиторії, а також побудова заняття таким чином, щоб представники юридичної клініки, які проводять урок, були тільки у ролі ведучих, і є одним з моментів ефективності інтерактивного заняття.

4. *Принцип урахування вікових особливостей* передбачає вибір інформації та методів для її подачі, беручи до уваги вік, інтереси, психологічні та інші особливості аудиторії, яка вивчає практичне право.

5. *Принцип «рівний рівному»* проявляється в тому, що заняття практичного права дозволяють подолати традиційний бар'єр між аудиторією та викладачем, створити атмосферу довіри та невимушеності. Навчальний процес переміщується у вимір «суб'єкт-суб'єкт», де і учень, і викладач рівномірно впливають на досягнення навчальних результатів.

Цим принципом користується більшість юридичних клінік, залучаючи до проведення інтерактивних занять студентів, незалежно від року навчання. Викладачі-куратори у цій ситуації залучаються до занять для аналізу недоліків у проведенні уроку, або, в окремих випадках, стають у нагоді при формажорних ситуаціях на занятті. Така політика є правильною, бо завжди легше довіритися та відкритися у діалозі з подібному тобі, зокрема при проведенні заняття студентами для старшокласників.

6. *Принцип орієнтації на формування конкретних вмінь та навичок.*

Цей принцип означає, що під час курсу практичного права учні не просто оволодівають правовими знаннями, але і набувають практичних навичок щодо вміння захищати свої права та висловлювати свою думку, критично мислити, займати активну громадську позицію тощо.

За умови правильного формування змісту заняття при вивченні будь-якої теми можна розрахувати, у який момент уроку учням необхідно замислюватися над тією чи іншою правовою проблемою і шляхами її вирішення, висловивши свою позицію за допомогою запропонованих на занятті інтерактивних методів вивчення права.

7. *Принцип формування правової культури* полягає у тому, що практичне право покликане не тільки навчати індивіда, а й виховувати в ньому повагу до права, розвивати риси, притаманні правосвідомому та законослухняному громадянину [22].

При проведенні занять з практичного права у школах, а особливо по закінченню того чи іншого правопросвітнього курсу, можна спостерігати підвищення правової обізнаності школярів у різній проблематиці та у праві загалом, тому що жодне заняття не проходить без з'ясування різних правових питань. У цьому випадку важливим є підготовка представ-

ників юридичної клініки до таких питань та вміння їх розкрити і пояснити, для чого необхідно проводити попередню підготовку самих студентів до заняття та опрацювання з ними тематики уроку.

Ключовими принципами практичного права, крім названих, є: орієнтація на інтереси молоді (тематика цікава для очікуваної аудиторії), практичність (орієнтування результатів на уміння та навички правослужняної поведінки), доступність викладу матеріалу, психологічна якість (урахування особливостей вікового розвитку особистості), педагогічна

якість (використання інтерактивних педагогічних технологій) та юридична достовірність (програми розробляються або рецензуються кваліфікованими юристами).

Ці принципи були вдало реалізовані при розробці низки програм практичного права, які мають доступний, практичний стиль викладу і чіткі паралелі з повсякденним життям; містять системно побудовані заняття, що послідовно за змістом об'єднуються у комплекси; розраховані, як правило, на осіб підліткового віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галай А. О. Street law від юридичних клінік як ефективна програма неформальної правничої освіти для підлітків / А. О. Галай, С. К. Гречанюк, Є. Ю. Соболь // Наука і освіта. – Одеса, 2017. – №4. – 20-28.
2. Галай А. О., Стаднік В. В. Організаційна та управлінська модель юридичної клініки в Україні: забезпечення якісного функціонування / А.О. Галай, В. В. Стаднік: Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2005. – 280 с.
3. Реєстр юридичних клінік України: Офіційна база даних юридичних клінік, дійсних та потенційних учасників Асоціації юридичних клінік України [Інформація одержана від керівників юридичних клінік]. – АЮКУ, 2013-2016.
4. Галай А. О. Недержавні організації юридичного спрямування як учасники публічного управління / Андрій Олександрович Галай: [Монографія]. – К.: КНТ, 2015. – 408 с.
5. Czernicki Filip. Artykul wstepny // Filip Czernicki Czasopismo Klinika. Numer Specjalny. – 2015.
6. Street Law Goes International. Interview of Richard Roe. – Journal DC Street Law. – 2013.
7. Albertman L.P., McMahon E. T., Ed M. Preface. Street law. A Course in Practical Law / L.P. Albertman, E. T. McMahon. – Fifth edition. – 1994.
8. Стандарти діяльності юридичних клінік України: прийняті на З'їзді юридичних клінік України від 19.06.2014. – К.: АЮКУ, 2012. – 12 с.
9. Практичне право: протидія насильству: Навчально-методичний посібник / [О.Ф.Штанько, А.О.Галай, В.В.Стаднік та ін.]; за заг. ред. О.Ф.Штанька. – К.: Атіка, 2004. – С. 202-211.
10. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – С. 184.
11. Dziekański P. Street Law – zbiór doświadczeń koordynatora programu / P. Dziekański / Czasopismo Klinika. Numer Specjalny. – 2015.
12. Практичне право: навчальний посібник [для студентів юридичних ВНЗ] / [за ред. М.В. Удода]. – Варшава: PSEP, 2003. – 245 с.
13. Практичне право: права пацієнтів (інтерактивний курс медичного права): навч. посіб. // [Галай В.О., Гречанюк С.К., Сенюта І.Я. та ін.]; за ред. С.Г. Стеценка та А.О. Галай. – К.: КНТ, 2009. – 224 с.
14. Практичне право: на попередження ксенофобії: Навч. посіб. / [Галай А.О., Галай В. О., Мосюк М. М., Пипченко Б. Ю., Скороходько К. В.]; за ред. Галай А. О. – К.: КНТ, 2011. – 200 с
15. Практичне право: на попередження насильства в сім'ї: пілотний інтерактивний курс [навчальний посібник] / [Галай А.О., Галай В.О., Муранова В.В., Федоровська Н.В.] / за ред. А.О. Галай. – К.: ГО "Київський правозахисний альянс", 2016. – 100 с.
16. Самолюк В., Філіпів А., Фурманчук О. (2006) Інноваційна модель розвитку клінічної юридичної освіти: на прикладі Національного університету "Острозька академія".
17. Про утворення робочої групи з удосконалення Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу: Наказ МОН № 1414 від 23.11.16 року.
18. Ajs M. Materiały szkoleniowe. Przygotowanie zajęć. Konspekt, prezentacja. Organizacja czasu. Jak postępować w przypadku niespodziewanych reakcji młodzieży? / M. Ajs // Czasopismo Klinika. Numer Specjalny. – 2015.
19. Wysocka A. Materiały szkoleniowe Wykorzystanie metod interaktywnych i kontakt z młodzieżą w trakcie prowadzenia warsztatów Street Law / A. Wysocka // Czasopismo Klinika. Numer Specjalny. – 2015.
20. Andrzejewski A. Moot court – niedoceniana metoda nauczania prawa w Polsce / Andrzejewski A. // Czasopismo Klinika. Numer Specjalny. – 2015.
21. Tryniecka J. Symulacja postępowania sądowego jako metoda edukacyjna / J. Tryniecka // Czasopismo Klinika. Numer Specjalny. – 2015.
22. Збірник програм і технологій у сфері юридичної клінічної освіти // Матеріали Науково-практичної конференції «Юридичний клінічний рух в Росії: досвід та перспективи». 27-28 січня 2014 р. М.: Парнас, 2014. – С.101-102.

REFERENCES

1. Halai, A., Hrechaniuk, S., Sobol, Ye. (2017). Street law vid yurydychnykh klinik yak efektyvna prohrama neformalnoi pravnychoi osvity dlia pidlitkiv [Street Law Provided by Law Clinics as an Efficient Programme of Informal Legal Education for Adolescents]. *Nauka i osvita – Science and education*, 4, 20-28. Odesa [in Ukrainian].
2. Halai, A. O., Stadnik, V. V. (2005). *Orhanizatsiina ta upravlinska model yurydychnoi kliniky v Ukraini: zabezpechennia yakisnoho funktsionuvannia [Organizational and management model of law clinic in Ukraine: providing high-quality functioning: study guide]*. Kyiv: Atika [in Ukrainian].
3. *Reiestr yurydychnykh klinik Ukrainy: Ofitsiina baza danykh yurydychnykh klinik, diisnykh ta potentsiinykh uchashnykh Asotsiatsii yurydychnykh klinik Ukrainy [List of law clinics of Ukraine: official database of law clinics, acting and potential participant of the Association of law clinics of Ukraine]*. AYuKU, (2013-2016). [in Ukrainian].
4. Halai, A. O. (2015). *Nederzhavni orhanizatsii yurydychnoho spriamuvannia yak uchashnyky publicznego upravlinnia [Private organizations of law focus as public management participants: monograph]*. Kyiv: KNT [in Ukrainian].
5. Filip Czernicki (2015). Artykul wstepny [Editorial]. *Czasopismo Klinika. Numer Specjalny – Clinical journal. Special issue* [in Polish].
6. Street Law Goes International. Interview of Richard Roe (2013). *Journal DC Street Law* [in English].
7. Albertman, L.P., McMahon, E. T., Ed M., O'Brien, E. L. (1994). *Preface. Street law. A Course in Practical Law*. Fifth edition [in English].
8. *Standarty diialnosti yurydychnykh klinik Ukrainy: pryiniati na Zizdi yurydychnykh klinik Ukrainy vid 19.06.2014 [Standards of Ukrainian law clinics' activity accepted at the Meeting of law clinics of Ukraine dated June, 19, 2014]*. (2012). Kyiv: AYuKU [in Ukrainian].
9. Shtanko, O. F., Halai, A. O., Stadnik, V. V. (2004). *Praktychne pravo: protydiia nasylstvu: navchalno-metodychnyi posibnyk [Street law: against violence: study guide]*. O. F. Shtanko (Ed.). Kyiv: Atika [in Ukrainian].
10. Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
11. Dziekański, P. (2015). Street Law – zbiór doświadczeń koordynatora programu [Street Law: a collection of program coordinator experience]. *Czasopismo Klinika. Numer Specjalny – Clinical journal. Special Issue* [in Polish].
12. Udod, M. V. (Ed.). (2003). *Praktychne pravo: navchalnyi posibnyk dlia studentiv yurydychnykh VNZ [Street law: study guide for law university students]*. Warsaw: PSEP [in Ukrainian].
13. Halai, V. O., Hrechaniuk, S. K., Seniuta, I. Ya. (2009). *Praktychne pravo: prava patsientiv (interaktyvnyi kurs medychnoho prava): navch. posib. [Street law: patients' rights (interactive course of medical law): study guide]*. S. H. Stetsenko, A.O. Halai (Ed.). Kyiv: KNT [in Ukrainian].
14. Halai, A. O., Halai, V. O., Mosiuk, M. M., Pypchenko, B. Yu., Skorokhodko, K. V. (2011). *Praktychne pravo: na poperedzhennia ksenofobii: navch. posib. [Street law: against xenophobia: study guide]*. A. O. Halai (Ed.). Kyiv: KNT [in Ukrainian].
15. Halai, A. O., Halai, V. O., Muranova, V. V., Fedorovska, N. V. (2016). *Praktychne pravo: na poperedzhennia nasylstva v simi: pilotnyi interaktyvnyi kurs (navchalnyi posibnyk) [Street law: against family violence: pilot interactive course (study guide)]*. A. O. Halai (Ed.). Kyiv: HO “Kyivskyi pravozakhysnyi alians” [in Ukrainian].
16. Samoliuk, V., Filipiev, A., Furmanchuk, O. (2006). *Innovatsiina model rozvytku klinichnoi yurydychnoi osvity: na prykladi Natsionalnoho universytetu “Ostrozka akademiia” [Innovative model of clinical law education development: through the example of National University “Ostroh academy”]*. [in Ukrainian].
17. *Pro utvorennia robochoi hrupy z udoskonalennia Typovoho polozhennia pro yurydychnu kliniku vyshchoho navchalnoho zakladu: Nakaz MON # 1414 vid 23.11.16 roku [On the formation of working party for the development of Model provisions on law clinics based on higher educational institutions: Law of Ministry of Education and Science of Ukraine dated November, 23, 2016]*. [in Ukrainian].
18. Ajs, M. (2015). Materiały szkoleniowe. Przygotowanie zajęć. Konspekt, prezentacja. Organizacja czasu. Jak postępować w przypadku niespodziewanych reakcji młodzieży? [Teaching materials. Preparing for the lessons. Outline, presentation. Time management. How to deal with unexpected young people's reactions?]. *Czasopismo Klinika. Numer Specjalny – Clinical journal. Special Issue* [in Polish].
19. Wysocka, A. (2015). Materiały szkoleniowe Wykorzystanie metod interaktywnych i kontakt z młodzieżą w trakcie prowadzenia warsztatów Street Law [Training materials. Using interactive methods and contact with youth while conducting a Street Law workshops]. *Czasopismo Klinika. Numer Specjalny – Clinical journal. Special Issue* [in Polish].
20. Andrzejewski, A. (2015). Moot court – niedoceniana metoda nauczania prawa w Polsce [Moot court - an underestimated method of teaching law in Poland]. *Czasopismo Klinika. Numer Specjalny – Clinical journal. Special Issue* [in Polish].
21. Tryniecka, J. (2015). Symulacja postępowania sądowego jako metoda edukacyjna [Simulation of court proceedings as a teaching method]. *Czasopismo Klinika. Numer Specjalny – Clinical journal. Special Issue* [in Polish].

22. (2014). Zbirnyk prohram i tekhnolohii u sferi yurydychnoi klinichnoi osvity [Collection of programs and technologies in the field of law clinic education]. *Materialy Naukovo-praktychnoi konferentsii «Yurydychnyi klinichnyi rukh v Rosii: dosvid ta*

perspektyvy» – Proceedings of the scientific conference “Legal clinical movement in Russia: experience and prospects” dated January, 27-28, 2014. Moscow: Parnas [in Ukrainian].

Filip Czernicki,

PhD, President of the Polish Legal Clinics Foundation, Szpitalna 5/5, 00-031 Warsaw, Poland,

Andrii Halai,

Doctor of Law, associate professor,

Board member of the Association of Legal Clinics of Ukraine, professor,

Department of Constitutional, Administrative and Financial Law,

Serhii Hrechaniuk,

Doctor of Law, associate professor,

Head of the Department of Constitutional, Administrative and Financial Law,

Ternopil National Economic University,

11, Lvivska Str., Lviv, Ukraine,

Serhii Shatrava,

PhD (Candidate of Law), associate professor, professor,

Charkiv National University of Internal Affairs,

27, Landau avenue, Kharkiv, Ukraine,

Yevhen Sobol,

Doctor of Law, associate professor,

Head of the Department of Legal Disciplines and Administrative Law,

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University,

1, Shevchenko Str., Kirovohrad, Ukraine

PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF PROVIDING HIGH-QUALITY STREET LAW LESSONS BY LAW CLINICS: UKRAINIAN AND POLISH EXPERIENCE

The relevance of the issue is caused by the fact that rising legal awareness provided by law clinics as one of the most efficient forms of future law specialists training involves conducting street law lessons, which, in turn, requires proper methodical, psychological and legal support. However, the issue of conducting street law lessons in terms of law clinics functioning in Ukraine still remains understudied. The paper aims to present pedagogical and organizational foundations of providing street law programs by law clinics on the basis of generalizing the main world approaches and the experience of law clinics in Ukraine and Poland. Both countries analyzed (Ukraine and Poland) have their own peculiarities of law clinics' functioning and providing this kind of lessons. According to the data by 2005, only 20-30% of the law clinics provided legal education in Ukraine. The current-day data according to the List of Law Clinics in Ukraine shows that by the beginning of 2017, only 5 out of 48 ones do not provide legal education, which means that 90% of the Ukrainian law clinics conduct street law lessons. The Polish law clinics chain acknowledges the effect of acquiring professional skills by the students when organizing and conducting street law lessons. Currently street law lessons are provided by about 50% of the general number of law clinics in Poland. As a result of the research, the following principles of street law lessons have been distinguished: the principle of practical focus of the acquired knowledge, as well as close connection of the learning material with everyday needs; the principle of clearness of explanation; the principle of interactive character of the lessons; the principle of accounting for age peculiarities; the principle of equality; as well as the principle of legal culture formation. As a rule, after attending street law lessons school students' legal awareness in different fields of law raises, because these classes include the discussion of everyday legal issues necessary for modern youth. Due to this, it is very important to prepare the law clinics representatives for potential questions and teach them how to discuss them with school students and clearly explain the difficult things.

Keywords: law clinic, street law lessons, street law principles, interactive teaching technologies, learning materials, informal legal education, rising legal awareness.

Submitted on May, 8, 2017